

Реферат на тему: "Срібне століття російської поезії. Творчість О. Блока — вершина російського символізму"

Олександр Блок

РЕФЕРАТ

на тему:

"Срібне століття" російської поезії.

Творчість О.Блока — вершина російського символізму

О. Блок — один з найвизначніших поетів "Срібного століття" російської поезії. Поетеса А. Ахматова називала автора "Віршів про Прекрасну Даму" "трагічним тенором епохи", наголошуючи на тому, що мистецтво Блока насамперед увиразнювало "дух часу".

Сам Блок був переконаний, що повнота творчості досягається лише тоді, коли "особистісний" і "епохальний" її зміст збігаються: "...розквіт поезії: поет знайшов себе і разом з тим влучив у свою епоху. Відтак моменти його особистого життя перебігають синхронно з моментами його століття, які, у свою чергу, є одночасними з моментами творчості. Тут така легкість і плавність, наче в ідеальній системі зубчатих колес". Саме таким поетом був О.Блок.

У своєму творчому розвитку О. Блок пройшов кілька етапів. У перший період, відзначений захопленням спадщиною В. Соловйова, поет виступив передусім "лицарем Прекрасної Дами", в образі якої оспівував Вічну Жіночність. Ідея Вічножіночного звучала і в подальшій творчості митця: галерея центральних жіночих образів блоківської лірики представляла по суті різні її іпостасі. Разом з тим ранні поетичні цикли відбивали "нічний бік" душі ліричного героя, його трагічне роздвоєння між "світлом" (ідеалом) та "пітьмою" (внутрішнім хаосом, небезпечними пристрастями, потягом до саморуйнації).

Другий етап позначився рішучим поворотом поета до реального світу. Створені Блоком картини земної дійсності були забарвлені пафосом заперечення та апокаліптичними передчуттями. У цей період інтенсивно розвивається блоківська урбаністика.

Вихід митця на нові обрії був пов'язаний із віднайденням почуттям єдності з життєвою та народною стихіями, з історією та сучасністю його батьківщини. Пріоритетного значення на цьому етапі набула тема історичних катастроф і, зокрема, тема російської революції.

Стверджуючи, що у кожній людині співіснують кілька особистостей, О. Блок значною мірою спирався на власний досвід. Втім, у неосяжному розмаїтті внутрішнього світу поета простежується певна спрямованість духовного й творчого розвитку. Саме цю спрямованість мав на увазі Андрій Бєлий, коли твердив, що зрозуміти Блока можна,

осягнувши "зв'язок віршів про Прекрасну Даму з поемою "Дванадцять"". Та й сам Блок був переконаний у тому, що першою і головною ознакою справжнього митця є "почуття шляху".

Своєрідним прологом до його власного шляху був перший юнацький цикл поезій "Ante lucem". Сама назва циклу (у перекладі з латини — "До світла") вказувала на стан поета "напередодні" важливої епохи його внутрішнього життя. Слід зазначити, що упродовж творчого розвитку Блока "світло" втілюватиметься в різних образах (від Прекрасної Дами до утопії оновленого світу), однак поривання до "світлої" вершини буття залишиться незмінним.

Поезії дебютного циклу здебільшого були ще епігонськими. Проте у них були окреслені теми й мотиви, що створювали підвалини художнього світу Блока, визначали особливості внутрішнього світу його ліричного героя.

Зокрема у вірші "Гамаюн" (1899), написаному за картиною В. Васнецова, закарбувалося характерне для Блока (до речі, деякою мірою дотичне до ніцшеанського) сприйняття історії як колообігу, "вічного повернення" ключових подій, що має завершитися апокаліптичною катастрофою, за якою настане царство "світла".

У низці поезій "Ante lucem" відкривався "нічний бік" душі блоківського ліричного героя. У цій іпостасі він поставав людиною, яка страждає від трагічної самотності та потаємних пристрастей, що її спалює, людиною, яка, почуваячись "хворою" і "старою", з глибокою тривогою сприймає своє "чорне життя".

Настання доби "світла" засвідчив цикл "Вірші про Прекрасну Даму", який, за словами поета М. Гумільова, "дав новий лик любові". Тема кохання тут входила у контекст величних символістських узагальнень, які переводили її із земної реальності до нетутешнього, незбагненого й таємничого світу вічності, надавали любовному почуттю ліричного героя характеру містичного одкровення. Художній світ цього циклу нагадує поетичну Церкву Кохання, в якій панує атмосфера молитов і благоговійного поклоніння Прекрасній Дамі.

Свідомо прагнучи відтворити таку атмосферу, поет у цей час писав: "...пісень моїх мені замало, і часто я шкодую про них, про їхню блідість, про саму неможливість мови людської сказати все, що безсило виривається й не може прорватися. Потрібні церковні вигуки, нові храми, небачено цнотливі дівочі шати, нечувані, нетутешні голоси й безмежні склепіння. І звук злетить і не повернеться більше — тоді я дізнаюсь і повірю, що він був справді прекрасний і справді безмежний, що Ти сприйняла його — гідний, а не вбраний у це жалюгідне, хоч і царське лахміття земної поезії".

Героїня "Віршів про Прекрасну Даму" постає втіленням небесного світла й гармонії. Вона наділена божественними рисами — безсмертям, космічною безмежністю, надлюдською мудрістю, всемогутністю, їй підвладні сніги, струмки, сонце, пісні, зорі; у своїй "нерухомо-тонкій" руці вона тримає усі таємниці буття. З'єднатися з нею — означає досягти жаданої гармонії. Однак ліричний герой — у душі лицарського культу служіння Прекрасній Дамі — відчуває величезну відстань між собою та своїм ідеалом. Недостойний, він схиляється перед Коханою — таємничою

Володаркою Всесвіту. Згубні сили хаосу, що вирують у його душі, стають перешкодою на шляху до високого ідеалу. Трагічне роздвоєння ліричного героя поглиблюють і настрої невпевненості у самому ідеалі, що звучать у завершальній частині "Віршів про Прекрасну Даму".

Знаком того, що поет почав сходити з небесних висот на землю, були цикли "Розпуття" (1902-1904) і "Бульбашки землі" (1904). Зоряний світ Прекрасної Дами поступився у них місцем реальному світові з його соціальними контрастами, поневіряннями знедолених ("Із газет", "Повість", "Вулиця, вулиця..."), тягарем щоденної виснажливої праці пролетарів (заборонений цензурою вірш "Фабрика"). Блок звернувся до царини народної культури, до фольклорно-міфологічної стихії. Образ "трясовини", що є наскрізним у другому із згаданих циклів, виступає і уособленням первісних сил земного буття, і символом внутрішнього "розпуття" ліричного героя, його духовної розгубленості на заплутаних шляхах буття.

Події 1905 р. сприяли подальшому наближенню блоківської поезії до реальності. Не на царство світла спрямовується увага митця у той час, а на трагічний дисонанс між ідеалом і дійсністю (вірш "Незнайома", 1905); і вже не містичні вияви вічності приваблюють його, а "містика буденності". Цілком природно, що збірка "Несподівана радість" (1907), яка відбила ці зміни, разом зі статтею "Про реалістів" (1907), що в ній поет з мистецькою безкомпромісністю обстоював місце реалістичної літератури у культурному ландшафті Росії на початку XX ст., викликала різко негативну реакцію з боку символістів. Андрій Бєлий, зокрема, звинуватив Блока у зраді позиціям символізму. "Я не містик", — вперто твердив О. Блок, підкреслюючи

свою відокремленість і від табору символістів, що культивували рафіновано-містичне сприйняття світу, і від попереднього етапу своєї творчості, який перебігав під впливом філософії "духовного батька" російського символізму В. Соловйова.

Найгостріше зазначені тенденції виявилися у ліричній драмі "Балаганчик" (1906). Задуманий як гірка пародія на нещодавно пережиту любовну колізію, цей твір не залишав каменя на камені від уявлень, котрими жилилися натхненні любовні пісні, що уславлювали Прекрасну Даму. У ньому Блок гостро висміяв "містиків", які завзято шукають знаки Вічності у буденних земних речах. З болісною нещадністю розвінчав він і страждання, спричинені любовною драмою, — в образі пораненого долею героя, що стікав журавлиним соком. Вічна Жіночність постала тут в образі Коломбіни — постійної героїні затертих балаганних вистав і "картонної нареченої" тонкосльозого П'єро, який є трагііронічним художнім двійником поета. Ось у таку гротескную арлекінаду трансформувалася нещодавній "гімн кохання".

Різко контрастувала з "Віршами про Прекрасну Даму" збірка "Сніжна маска" (1907), присвячена актрисі Н. Волоховій. У ній панувала "діонісійська" (Ф. Ніцше) стихія "заметільної", згубної пристрасті, надрична у своїй суперечливості любов-ненависть. Центральна постать збірки — Сніжна Діва — була новим уособленням Вічної Жіночності. Як і Прекрасна Дама, вона мала необмежену владу над ліричним героєм. Однак це була влада "царства п'їтьми", демонічних руйнівних сил. Парадоксально

з'єднані в образі Сніжної Диви всесвітній холод і полум'я багатократно підсилювали небезпеку цієї іпостасі Вічножіночного для ліричного героя.

Поетична майстерність Блока у цій збірці виявилася, зокрема, у роботі з ритмом і звуком. Звукове багатство "Сніжної маски" було спрямоване, як зазначив відомий російський учений С. Аверінцев, на те, щоб "розкрити слово назустріч іншим словам, розчинити його у звуковому потоці й ліричному вихорі".

Слід зазначити, що поезії О. Блока притаманна надзвичайна музичність. Важливу роль у цьому відіграють ритмічні й фонетичні повтори; досвідчені знавці блоківської лірики цінували її дивовижний звукопис. Звісно, адекватно представити цю грань поетичної майстерності Блока у перекладі майже неможливо. Втім, блискучий переклад вірша "Дівчини спів у церковнім хорі" Г. Кочура у цілому успішно розв'язав це завдання. Численні анафори оригіналу й перекладу не лише надають музичного звучання ліричному описові церковного співу, а й відтворюють схвильований подих надії на "світло", котрій, як зазначено в останній строфі, не судилося здійснитися.

Починаючи з другої половини 1900-х років творчість О. Блока розвивалася за трьома головними тематичними напрямками.

Перший з них формувався на основі теми "страшного світу" (однойменний цикл писався від 1909 до 1916 р., йому передувала співзвучна за тематикою збірка "Засніжена земля", 1908). У річищі цієї теми народжувалися картини зловісного маскараду людських гріхів, вад бездушної цивілізації, обивательської самовдоволеності, животіння людей, що опинилися на соціальному дні, безглузлого колообігу буття, в якому обертається сучасна людина, гротескні образи "одряхлілого суспільства", де мертвий хапається за живого. Апокаліптичні та євангельські мотиви (вершник-сурмач, Богоматір, змій), пафос пророкування близької катастрофи надавали цим замальовкам космічного розмаху.

Однак від кінця 1900-х років у блоківській ліриці дедалі гучніше лунають настрої пристрасної закоханості у життєву стихію — бурхливу, розмаїту, безмежну, прекрасну й трагічну. Ці настрої створювали світоглядне підґрунтя другої тематичної лінії поезії Блока (цикл "Ямби", 1907-1914). Нова позиція ліричного героя щодо життя найточніше описується поняттям "любов-во-рожнеча": відчуваючи "безумну жагу життя", він водночас чинить опір руйнівним силам життєвої стихії. Відтак колишній лицар Прекрасної Дами з мечем і щитом виходить на романтичний "двобій" з життям.

У межах блоківської концепції прийняття життя інтенсивного розвитку набула ідея відплати. Вона розроблялася у двох аспектах — інтимно-особистісному (тобто у сфері внутрішнього світу ліричного героя) та історичному (на рівні зображення великих переламів суспільного життя). Крізь призму ідеї відплати Блок трактував передчувані ним соціокультурні вибухи у Росії, причиною яких, на його думку, були процес переродження культури у механістичну цивілізацію та розрив між інтелігенцією та народом. Ідея відплати в її історичному аспекті була тісно пов'язана з темою батьківщини, яка виокремилася у третій напрям поетичної творчості Блока.

Від 1907 р. митець упродовж дев'яти років працював над поезіями, які згодом

об'єднав у цикл "Батьківщина". У них він осмислював самотність Росії, особливості її національно-духовного розвитку. Створений Блоком образ вітчизни увібрав різні іпостасі Вічної Жіночності, що розкривалися у його попередніх поетичних циклах. Разом з тим у цих віршах втілювалося почуття спорідненості поета з народною культурою. У сюїті* "На полі Куликовому", яка увійшла до циклу, визначна історична подія виросла у багатозначний символ, що узагальнював одночасно минуле й майбутнє батьківщини: звільнення Русі від монголо-татарського ярма прочитувалося як пророцтво щодо недалекого майбутнього Росії ХХ ст. — кривавих битв, які передуватимуть її очищенню та духовному відродженню.

Тема історичних потрясінь посіла центральне місце у двох широко відомих творах, написаних О. Блоком в останній період його творчості — поезії "Скіфи" та поемі "Дванадцять".

Поезія "Скіфи" побудована на антитезі: "старому премудрому світу" Європи, що занепадає від "нудьги й достатку", протиставляється народ Росії, змальований в образі диких скіфів "з розкосими й захланими очима", яких спонукає до дії буянна неприборканої енергії, жага до завоювання нових територій, гра первісних сил і пристрастей. У Європі панують спокій і поміркованість, у цьому цивілізованому затишку, що століттями підтримувався й вдосконалювався, за Блоком, давно пересохли джерела, якими живиться культура. Росія ж постає перед обличчям Європи залитим "чорною кров'ю Сфінксом", що приваблює і лякає, бентежить своїми загадками й загрожує загибеллю. Втім, змальовуючи лихо, що його несуть Європі орди "диких скіфів", поет завершує твір патетичним заклик до загального братання:

У тому, як Блок осмислює протистояння застиглої у своїй упорядкованості Європи та варварської Росії, охопленої жагою крові й великих змін, відчувається вплив ніцшеанської концепції чергування "апол-лонівського" й "діонісійського" начал у колообігу світового буття.

У спорідненій зі "Скіфами" за тематикою та загальним емоційним тоном поемі "Дванадцять" Блок у модерністському ключі змальовує стихію російської революції 1917 р.

Ця поема вважається найзначнішим досягненням російської лірики перших пореволюційних років. У поемі закарбувалося блоківське розуміння революції як вибуху стихії хаосу, необхідного для очищення й оновлення світу.

У ній на новому концептуальному та естетичному рівні синтезувалися набутки попередніх етапів творчості митця. Тут схрестилися, утворивши приголомшливу "музику революції", важливі для лірики Блока лінії народної культури та старого буржуазного світу, обивательського затишку та містичних осянь, концепції історичної відплати та пророцтва щодо нової ери. Простежується в поемі також трагііронічне поєднання мотивів батьківщини та Вічної Жіночності — в образі повії Катьки.

Визначально, що тема революції переплітається у творі зі стрижневою у блоківській ліриці темою шляху. Саме опис шляху — просування вулицями заметільного міста патрульного загону, що складався з дванадцяти більшовиків,

—покладений в основу сюжету.

Завдяки зазначеному синтезу сюжет "Дванадцяти" набуває модерністської двоплановості, що зумовлює проекції зображуваного водночас на земну й містичну площини. Відтак рух дванадцяти центральних персонажів прочитується водночас і як патрульний марш дванадцяти більшовиків, і як урочиста хода дванадцяти апостолів, що йдуть за Христом, не помічаючи його постаті попереду себе. А образ повії Катьки, крім безпосереднього свого значення, виростає у символ, який вбирає у себе і образ Росії, що стала розмінною монетою вояків, і ідею Вічної Жіночності, що у хаосі історії зазнала жорстокої наруги.

Використана література:

* Волощук Є. Зарубіжна література: Підручник. — К., 2004.

* Літературна енциклопедія. — К., 1994.

* 100 найвідоміших поетів. — Харків, 2002.